

Příčiny islandské žádosti o vstup do EU: Postupná proměna, nebo náhlý skok?

ROBERT MAJER, PETR KANIOK

Analysis of the Causes of Iceland's EU Membership Application: A Gradual Shift or a Sudden Turnover?

Abstract: Iceland was the last Nordic country to apply for membership in the European Union (EU). The position of the country, which refused to join the European integration process for a long period of time, is supposed to change in the near future. In July 2009, the country filed an application to join the EU and it is expected that by the end of 2012 Iceland will join the EU. Iceland's long-term resistance to EU membership attracted considerable scientific attention in previous decades. The first aim of this paper is to confront these general observations with the processes and situations that occurred in Iceland prior to its EU membership application and thus verify the accuracy of the observations. The second aim of the article is to find out whether Iceland's application for EU membership can be explained in the framework of these observations or whether it follows from the consequences of the economic recession. In this context, the findings of our research support strong relevance and importance of economic recession for explanation of change in Icelandic position towards the EU membership.

Keywords: Iceland and the European integration, EU enlargement, economic recession, support for EU membership.

Island lze označit za zemi, která je ze všech severských států nejméně dotčená evropskou integrací. Zatímco kontinentální severské země usilovaly o zapojení do procesu evropské integrace od 60. let 20. století a postupně se do ní s výjimkou Norska začlenily, Island¹ zůstal neoblomný i po změnách, které přinesl do mezinárodního prostředí rok 1989. V době, kdy téměř všechny evropské státy, které se v předchozích dekáдах z nej-různějších důvodů na činnosti ES/EU nepodílely, podávaly přihlášky a zahajovaly před-vstupní jednání, se Island nezapojil do žádné přístupové skupiny a o členství nejevil zájem. Islandu postačovala participace v Evropském sdružení volného obchodu (EFTA) a později v Evropském hospodářském prostoru (EAA).² V první dekádě 21. století se situace země změnila a dřívější kompaktní názor Islandu na evropskou integraci, v němž souzněly jak elity, tak občané, se poměrně rychle a radikálně změnil. Tlak nepříznivých ekonomických okolností, které gradovaly v roce 2008, přinutily Island k přehodnocení dosavadního postoje a jeho změnu směrem ke členství.

Ostentativní nezájem Islandu o členství v ES/EU vzbudil nemalou pozornost výzkumníků věnujících se evropské integraci. Převážně ve skandinávském prostředí vznikly studie,³ které se postoj země k ES/EU snažily vysvětlit poukazem na působení různých

dílčích faktorů či jejich kombinací. Cílem našeho textu je tyto determinanty konfrontovat se změnami v politice Islandu, které nastaly v roce 2008 v souvislosti s krizí islandského bankovního sektoru, a určit, zda mají nadále platnost, případně v jakém rozsahu. Lépe řečeno, je současný zájem Islandu o členství v EU výsledkem oslabení těchto faktorů, či je nutno motivaci pro změnu postoje hledat právě ve finanční krizi islandských bank?

Náš článek představuje jednopřípadovou studii (Kořan 2008). Vztah Islandu k EU chápeme jako závislou proměnnou, faktory ovlivňující tento vztah – ať už pozitivně, či negativně – považujeme za nezávislé proměnné. Svou analýzou chceme zjistit, zda žádost Islandu o členství v EU byla důsledkem krize islandské ekonomiky. Krize islandské ekonomiky, způsobená zejména krizí islandského bankovního sektoru, je tedy faktorem, jehož působení na závislou proměnnou – tj. na vztah Islandu a EU – budeme zkoumat.

Náš postup je následující: v první řadě vysvětlujeme dlouhodobé faktory, které dle předchozího výzkumu způsobovaly nechuť Islandu vstoupit do ES/EU. Tyto faktory, jak uvádíme dále, lze poměrně dobře operacionalizovat, a lze tak sledovat jejich vývoj v čase. Komparací hodnot těchto proměnných před podáním žádosti o členství a po podání žádosti se budeme snažit vysvětlit příčiny změny islandského postoje. Jinak řečeno, dojde-li u těchto proměnných k viditelným změnám jejich hodnot, nelze islandskou žádost o členství vysvětlit jen ekonomickou krizí, ale je nutno vzít v úvahu zásadní proměnu islandské politiky a společnosti. Naopak, budou-li před- a povstupní hodnoty nezávislých proměnných definující alternativní vysvětlení totožné, lze islandský zájem o členství považovat za důsledek krize, a to se všemi potenciálními důsledky jak pro Island, tak pro EU.

Struktura textu je následující: V první kapitole stručně představujeme faktory, jež dlouhodobou rezistencí Islandu vůči zapojení do ES/EU vysvětlují. V této souvislosti stavíme na shrnující studii Baldura Thorhallssona (Thorhallsson 2004), která je syntetizujícím způsobem identifikovala v čase. Souběžně tyto proměnné operacionalizujeme tak, aby byly identifikovatelné změny jejich hodnot. Druhá část textu popisuje posun Islandu do postavení kandidáta na členství v EU. V této kapitole se zabýváme vznikem islandského ekonomického zázraku a jeho pádem na podzim roku 2008, který vyústil v podání žádosti o členství. Je totiž zjevné, že bez kontextu islandského nejmodernějšího vývoje je sama analýza proměnných bezcenná. Poté situaci související s podáním žádosti o členství konfrontujeme s východisky, která se snažila vysvětlit předchozí rezistenci země, a zjišťujeme, zda jsou nadále platná a zda lze na jejich základě predikovat budoucí vývoj postoje Islandu k EU. Učiněné závěry také zasazujeme do širších teoretických souvislostí a pokoušíme se islandský případ interpretovat v rámci konstruktivistického a racionalistického přístupu k evropské integraci. Časově je naše zkoumání vlivu nezávislých proměnných na závislou proměnnou vymezeno obdobím mezi roky 2000 a 2009, případně 2010.

Čím naopak článek není? Nezaobíráme se vývojem jednání mezi EU a Islandem. Jakkoliv je toto téma zajímavé, přesahuje jeho rozsah možnosti našeho textu a narušovalo by také námi zvolenou metodologii. Ze stejných důvodů se detailně nezaobíráme popisem či vysvětlováním způsobu, jak Island řešil finanční krizi či jak finanční krize ovlivnila chování členských zemí EU vůči Islandu. A konečně náš text se nevěnuje ani nejnovějšímu vnitropolitickému vývoji na Islandu.

Vymezení proměnných

Jak jsme již uvedli, cílem našeho textu není popisovat vývoj moderní historie Islandu a zachycovat chronologii islandského vztahu k evropské integraci od počátku jejího vzniku. Nebudeme se ani obšírně zabývat popisem a komentářem výzkumu vzájemných vztahů Islandu a ES/EU. V odborné literatuře ve skutečnosti neexistuje jednotné vysvětlení dlouhodobé rezistence země vůči členství – jsou identifikovány různé důvody a mnohdy

je nezájem Islandu o členství vysvětlován jejich kombinací, přičemž jednotlivým důvodům je přisuzována různá váha.

Výzkum vztahu Islandu k evropské integraci shrnuje již zmíněná přehledová studie Baldura Thorhallssona (2004), v níž autor sumarizoval důvody absence Islandu v evropském integračním seskupení. Rozborem výzkumů dalších autorů (například Christine Ingebritsenová či Sieglinde Gstöhllová) a reformulací či rozvinutím jejich postřehů dospěl Thorhallsson k identifikaci čtveřice základních důvodů vysvětlujících rezistenci Islandu vůči evropské integraci. Tyto důvody, jak již bylo uvedeno, poměrně logicky představují námi zvolené nezávislé proměnné určující alternativní vysvětlení změny vztahu Islandu k evropské integraci.

První z důvodů vychází z aplikace sektorového přístupu Christine Ingebritsenové, na nějž Thorhallsson odkazuje. Jeho jádrem je navázání politických priorit státu na jeho nejdůležitější hospodářské odvětví. Island coby tradiční *rybolovná velmoc* s vlastními vodami, sahajícími až 200 mil od pobřeží, je ukázkový příkladem (Ingebritsen 1998: 39–41). Rybolov, politicky citlivá agenda i v rámci evropské integrace, pak logicky představuje zásadní determinantu ovlivňující postoj politických elit k opatřením, která by jeho postavení mohla ovlivnit. Na Christine Ingebritsenovou navazuje další autorka citovaná Baldurem Thorhallssonem, která do sektorového přístupu začleňuje i prvky nacionalismu. Sieglinde Gstöhllová upozorňuje na sociální význam, který může zmíněné převažující odvětví mít. Pokud je bráno jako tradiční a ve společnosti zakořeněné, pak jakékoliv jeho ohrožení může být současně bráno jako útok na *národní suverenitu* (Gstöhl 2002: 214). V této rovině tedy nejde o hmatatelnou a kalkulatelnou hrozbu, které možné členství v ES/EU přináší, ale o symbolický rozměr, který v případě Islandu rybolov představuje. Dalším zkoumaným faktorem jsou specifické *vztahy s okolím*, v případě Islandu pak vztahy s USA, jež podle Thorhallssona interpretace ovlivňují politiku vlády směrem k evropské integraci (Thorhallsson 2004: 104–110). Jako poslední důvod ovlivňující islandský postoj pak Thorhallsson uvádí *specifika volebního systému* Islandu, favorizující venkov před městským obyvatelstvem (Thorhallsson 2004: 156). Přitom právě ve venkovských oblastech je vliv rybolovu a na něj navázaných činností největší. Přestože v nich žije menšina islandské populace, je jim alokována téměř polovina poslaneckých mandátů.

Ačkoliv lze jednotlivé proměnné jasně izolovat, nelze konstatovat, že by se navzájem neovlivňovaly. Naopak, uvedené proměnné se v řadě hledisek doplňovaly a podporovaly. Ještě v prvních letech 21. století tak byla pozice země ve vztahu k evropské integraci jednoznačně skeptická. Jako klíčová se v této souvislosti jevila pozice rybolovného průmyslu. Kromě vlastního vlivu jako klíčového ekonomického sektoru země působil rybolov také ve vztahu ke konstituování národního citění a velkou vazbu měl na volební systém, který svým nastavením rybolovný sektor a jeho zájmy favorizoval na úkor ostatních segmentů islandské ekonomiky.

Zatímco výše uvedené proměnné slouží jako kontrolní proměnné, *ekonomika* je nezávislou proměnnou, jejíž působení na vztah Islandu k EU předpokládáme. Island by totiž nebyl první ze skandinávských zemí, které k zapojení do evropské integrace, vycházející z Evropského společenství uhlí a oceli, přivedly ekonomické důvody. Podobnou motivaci bylo možné na počátku 90. let 20. století vysledovat například u Švédska a zčásti také u Finska (Kaniok 2001).

Protože islandský případ nestojí jen sám o sobě, pokusíme se důvody islandského „ne“ a změnu jeho přístupu interpretovat v kontextu teoretické debaty o evropské integraci. Tu lze v současné době identifikovat s diskusí mezi racionalisty a konstruktivisty, kteří nastoupili na místo tradičního sporu intergovernmentalismu proti neofunkcionalismu (Pollack 2001: 327). Zatímco racionalisté, mezi které lze zařadit liberální intergovernmentalisty, realisty a neoinstitucionalisty, spatřují motivaci k zapojení země do evropské integrace především v racionální úvaze a kalkulaci aktérů, konstruktivisté mnohem více zdůrazňují identity a jejich změnu (Císař 2002, Schimmelfennig – Sedelmeier 2005).

Ta je v kontextu evropské integrace vztahována například ke změnám identit či norem aktérů způsobeným evropskou integrací, přičemž změna norem nemusí působit jen na členské země. Námi zkoumané a analyzované nezávislé proměnné tak lze v duchu výše uvedeného rozdělit na proměnné mající konstruktivistický a racionalistický charakter, a lze je tak přiřadit k hlavní dvojici teoretických přístupů, jež dominují současné diskusi v oboru evropská studia (Pollack 2001). S jistou dávkou zjednodušení lze za konstruktivistickou proměnnou označit „národní suverenitu“ a také „volební systém“.4 Naopak proměnné „rybolov“, „bezpečnost“ a „ekonomika“ tradičně náleží k racionalistické argumentaci.

Operacionalizace proměnných

Soubor nezávislých proměnných, který jsme výše na základě relevantní literatury představili, představuje z pohledu charakteru proměnných pestrou směsici. Zatímco některé proměnné z našeho výběru lze operacionalizovat jednoznačně a případný posun v hodnotách bude průkazný, u některých bude operacionalizace výsledkem naší volby, podpořené argumentací.

Pro první nezávislou proměnnou, tj. pro rybolovný sektor, nepředstavuje operacionalizace problém. Význam rybolovu budeme sledovat podle jeho podílu na HDP země a na islandském exportu, což jsou relevantní a standardně používané ukazatele. Hodnoty této proměnné budou představovat procenta HDP a vývozu.

Proměnná, kterou jsme označili národní suverenita, představuje z analytického hlediska obtížně uchopitelný pojem. Jakkoliv lze národní suverenitu uspokojivě definovat a kategorizovat (Krasner 1999: 9–12), je velmi obtížné přesvědčivě a nezpochybnitelně měřit její vývoj v čase. V politickém diskurzu navíc představuje termín „suverenita“ často symbol, pod nímž se neskrývá ani tak přesná právní definice, jako spíše emotivní směsice identity, národní hrdosti atd. V případě Islandu a výše zmíněné argumentace o členství v EU jako hrozbě národní suverenitě navíc bývá suverenita zkoumána v kontextu elit, nikoliv veřejného mínění. Proto budeme suverenitu operacionalizovat rovněž v souvislosti s postoji politické elity, konkrétně postoji politických stran a jejich změny. Proměnnou „národní suverenita“ tedy operacionalizujeme jako postoj relevantních islandských politických stran k pozici Islandu ve vztahu k evropské integraci. Zkoumat budeme změnu či posun v argumentaci islandských politických stran a přítomnost/nepřítomnost zdůrazňování vztahu mezi islandskou suverenitou a členstvím v EU.

Třetí a čtvrtá proměnná, tj. význam vazby mezi USA a Islandem a nastavení volebního systému země, se smysluplně kvantifikaci vzpírají. Vývoj těchto proměnných tedy budeme sledovat kvalitativně. V případě vazby mezi USA a Islandem se zaměříme na smluvní změny definující vztah obou zemí, v případě volebního systému pak na jeho reformy a úpravy.

Nezávislou proměnnou „ekonomika“, jejíž působení předpokládáme, jsme se rozhodli operacionalizovat prostřednictvím hrubého domácího produktu (HDP) a míry nezaměstnanosti Islandu. HDP měří ekonomickou výkonnost země a jedná se o standardní a běžně užívaný ukazatel růstu či poklesu sledované národní ekonomiky. Stejně standardním ukazatelem růstu či poklesu ekonomiky je míra nezaměstnanosti ekonomicky aktivní populace. Hodnotami této proměnné tak budou změny v procentních bodech v jednotlivých letech.

KONTEXT VZESTUPU A PÁDU ISLANDSKÉ EKONOMIKY

Situace islandské ekonomiky do roku 2009

Podání žádosti o členství v EU má své kořeny v nejmodernější historii Islandu, začínající s nástupem Davída Oddssona ze Strany nezávislosti (SN) do premiérské funkce. Davíð Oddsson se stal islandským předsedou vlády v roce 1991 s jasnými liberalizačními cíli

a vizemi. Od roku 1927 byl totiž Island nejregulovanější stát západní Evropy, držící ve svých rukou strategické národní podniky, mezi jinými i finanční sektor. Přestože byl Oddsson jednoznačným odpůrcem členství v EU, přistoupila země za jeho vlády v roce 1994 do Evropského hospodářského prostoru (EHP). Z části tak Oddsson mohl své liberalizační reformy zdůvodňovat i přijímáním nezbytné evropské legislativy. EU po vládě vyžadovala i efektivnější systém, který by zamezil snižování rybích zdrojů. Sociální demokraté, kteří v té době tvořili se SN koaliční vládu, navrhovali zavedení daně z přírodního bohatství, která by se následně využívala na vysazování nových ryb a obnovu fauny v moři. Premiér Oddsson však místo toho zavedl systém přenosných kvót, které rozděl rybníkářům zadarmo a které nabývaly obrovské hodnoty. Z práva na výlov se stala komodita, s níž se dalo nejen obchodovat, ale také ručit v bankách. Dal tak vzniknout nové třídě, které se na Islandu začalo říkat „kvótní milionáři“. V současnosti patří značná část kvót zahraničním bankám. Dalo by se s nadsázkou tvrdit, že „tresky plovoucí někde v Atlantiku jsou už teď majetkem Deutsche Bank“ (Boyes 2009: 40).

Po volbách roku 1995 utvořila SN koalici se Stranou pokroku (SP) a Davíð Oddsson, stále ve funkci premiéra, měl volné ruce k privatizaci bankovního sektoru. Přes nesouhlas EU vyloučil tehdy ze zájemců zahraniční investory. Argumentoval důležitostí odvětví pro budoucnost země (Boyes 2009: 42). Další součástí Oddssonovy politiky byla diverzifikace ekonomiky a konec závislosti Islandu na rybolovu. Davíð Oddsson využil levnou geotermální energii ostrova k výrobě hliníku, která vyžaduje obrovské množství elektřiny. Nové průmyslové odvětví vzrostlo mezi lety 1995 a 2008 z 10 % na 37 % v podílu exportu ze země. Industrializace země snížila nezaměstnanost na minimum, pohybující se místo i pod 2 %, a Island se zdál být bezprecedentním ekonomickým zázrakem (Central Bank of Iceland 2008). Islandané začali být hrdí na svou zemi a hospodářské úspěchy. Cítili se bohatí. V roce 2004 chtěl Oddsson získat přízeň voličů vytvořením státních hypoték s výhodným úrokem. Privatizované banky však začaly nabízet mnohem lepší podmínky a svedly válku o klienty, která nabídku ještě zvýhodnila. Banky si půjčily prostředky u japonských investorů za velmi nízké úroky a poskytovaly úvěry s minimální přírůžkou. Dovolila jim to velmi silná koruna, která byla posilována právě půjčeným zahraničním kapitálem. Vznikla situace, která bývá označována za islandskou iluzi (Boyes 2009: 110–117).

Island nebyl zdaleka jediný, komu se země zdála nezníčitelná, banky spolehlivé a celá image „nových Vikingů“, dobývajících globalizující se svět skrze malý ostrov v Atlantiku, zapůsobila i ve Velké Británii, Nizozemsku nebo Německu. Do Velké Británie a Nizozemska expandovala Landsbanki se spořicími účtem Icesave, nabízející výhodné roční výnosy. Celkem 300 000 zákazníků vložilo do fondu celkem pět miliard eur. Islandské banky si sice nechávaly 20 % a někdy i 70 % vkladů coby rezervy, všechny však byly v islandských korunách, takže v krizi ztratily původní hodnotu (News 2008).

Byť první příznaky útlumu nastaly již v roce 2006, hlavním úderem byl pád banky Lehman Brothers v září 2008. Po jejím krachu už bankám na ostrově odmítali investoři poskytovat půjčky. První, kdo nebyl schopen platit krátkodobé dluhy, byla banka Glintir a požádala centrální banku o pomoc. Guvernér Davíð Oddsson poskytl Glintiru prostředky výměnou za 75 % podílu banky, který byl zestátněn. Ostatní banky následovaly osud Glintiru do týdne.

Po událostech z října 2008 byli obyvatelé země v šoku. Premiér Geir Haarde odmítal zodpovědnost za pád finančního systému a dodával, že situaci nepůsobilo žádné politické rozhodnutí. Jeho ministři převzali tuto rétoriku a političtí vůdci Islandu v podstatě až do své rezignace v lednu 2009 opakovali, že za stav ekonomiky nenesou žádnou zodpovědnost (Boyes 2009: 142–145).

Faktem ale zůstává, že vládní SN ovládala všechny důležité posty, včetně centrální banky v čele s Oddssonem. V Reykjavíku začaly vytrvalé protesty, odehrávající se téměř každou sobotu. Před Althingi a centrální bankou se shromažďovalo vždy několik tisíc

občanů, házejících vejce a cihly na budovy státní správy. Situace byla ostře sledována zahraničními médii a na vládu byl vyvíjen soustavný tlak (Roddy 2009).

Když parlament v prosinci 2008 odhlasoval vyplacení dluhů Velké Británii a Nizozemsku, protesty se stupňovaly. Zásah pořádkové policie 20. ledna 2009 vyvolal i značné zahraniční reakce. Akce skončila zadržením desítek demonstrantů, policie byla obviněna z brutality a vláda už dále neustála tlak ze strany veřejnosti ani opozice (Roddy 2009). Tři dny poté premiér Haarde odstoupil z funkce předsedy vlády i SN. Následovaly další rezignace, a předčasné volby byly stanoveny na 25. dubna. Zemi do předčasných voleb dovedla koalice Sociálnědemokratické aliance (SDA) a Levicově-zeleného hnutí (LZH). Tehdy ještě menšinovou vládu vedla Johanna Sigurdardottirová (Icenews 2009).

Situace po volbách v roce 2009

Vítězem předčasných voleb se stala SDA se ziskem 20 křesel, čímž si strana polepšila o dvě křesla oproti roku 2007. Se ztrátou devíti křesel, a tedy s velkým odstupem dopadla podle očekávání SN s 16 mandáty. Třetí se 14 křesly uspělo LZH a provizorní menšinová koalice utvořila v parlamentu pohodlnou většinu (34 hlasů z 63). SP získala devět mandátů, což se dá považovat za úspěch. Liberálové se proti roku 2007 v těchto volbách do Althingi nedostali (Nordsieck 2009). Johanna Sigurdardottirová ohlásila po svém volebním vítězství, že její prioritou je zajistit vstup země do EU a stabilizovat ekonomiku mimo jiné i přijetím eura (Iceland Review 2009).

O vstupu Islandu do EU se začalo hovořit teprve poté, co v lednu 2009 odstoupila Haardeho vláda. Prozatímní vláda vedená SDA vydala desetibodový program, ve kterém byla přihláška do EU jednou z priorit (Úřad vlády Islandu 2009). Propagace vstupu byla hlavním předvolebním tématem kampaně SDA a všechny politické strany v zemi tuto možnost důkladně probraly na sjezdech do konce března. Každá strana vydala stanovisko a už na jaře toho roku bylo možné spočítat, jaká je podpora přihlášky mezi politiky. Čekalo se na volby a nové rozdělení sil v parlamentu. V dubnu po sečtení hlasů se kromě možnosti koaličních seskupení počítala křesla i kvůli podpoře přihlášky. Koncem května doputoval akt obsahující přihlášku do Althingi a 16. července padlo konečné rozhodnutí. Přihláška byla schválena 33 hlasy, 28 poslanců bylo proti a dva se zdrželi hlasování. Mezi odpůrce patřilo LZH, SN a hlasování rozdělilo nové Občanské hnutí (OH). Návrh SN na pořádání dvou referend neprošel o tři hlasy. Pro návrh se vyslovilo pouze 30 zástupců z 63 (Valdimarsson 2009).

Koncem července 2009 předal při slavnostním ceremoniálu islandský ministr zahraničí přihlášku do rukou švédské vlády, v té době předsedající Radě EU. Na ostrov byl zaslán detailní dotazník pro zjištění conformity s *acquis communautaire*. Islandská vláda jej koncem října zaslala zpátky do Bruselu (BBC News 2009). Na základě těchto materiálů a mnoha dalších podkladů vznikla analytická zpráva Evropské komise, posuzující stav země v ohledech relevantních pro přístupová jednání. Mapuje oblasti, které potřebují pozornost a revizi, upozorňuje na nesoulad s evropským právem a žádá nápravu (Evropská komise 2010b) a je doplněna doporučením Evropské komise z února 2010 zahájit s Islandem přístupová jednání (Evropská komise 2010c). Rada rozhodla o otevření jednání s Islandem na svém setkání 17. července 2010, a udělila mu tak status kandidátské země.⁵ Z pohledu naší analýzy je přitom důležité, že výsledkem výše popsaných procesů je změna závislé proměnné, tj. vztahu Islandu k EU – během sledovaného období došlo k posunu ze záporné na kladnou hodnotu.

ANALÝZA PŘÍČIN EVROPSKÉ POLITIKY ISLANDU

Oproti dlouho trvající rezistenci byl proces od zahájení úvah o členství v EU do zaslání žádosti o členství velmi krátký. To vyvolává úvahy o jasné korelaci mezi recesí a zájmem o členství (Thorhallsson – Rebhan 2011: 54). Tato korelace, jakkoliv se může jevit jako automatická a samozřejmá, nebyla nicméně empiricky doložena. Jinak řečeno,

v analýzách islandské situace nebyl zohledněn vliv kontrolních proměnných, které by vyvoloučily alternativní vysvětlení změny postoje islandské vlády k evropské integraci.

Rybolov

Rybolov má na Islandu pozici tradičního odvětví se zásadní důležitostí pro národní ekonomiku. Jeho největší rozmach nastal ve 20. století, kdy v období mezi lety 1930 a 1967 tvořil rybolov přes 15 % HDP země a kolem 90 % exportu. Stabilní a dlouhodobá pozice odvětví zapustila do společnosti kořeny jak svým ekonomickým rozvojem, tak sociálním postavením (Central Bank of Iceland 2008). Důležitost, jakou má rybolov a průmysl na něj navázaný, byl vždy hlavním motivem odmítání účasti v evropské integraci. Přistoupení do EHS, či později do EU, by pro stát znamenalo povinnost implementovat společnou rybolovnou politiku, která by mimo stanovení limitů a omezení vztahující se na výlov jednotlivých druhů limitovala Islandu jeho výsadní právo pro lov ryb na území pouhých 12 mil od vlastního pobřeží. Po několika tzv. tresčích válkách,⁶ které Island vedl s Velkou Británií, je jakékoliv dobrovolné omezení pro rybáře nepřípustné. Lovná teritoria Islandu se postupně během druhé poloviny 20. století rozšiřovala až na současných 760 000 km², tedy na kruh 200 mil od pobřeží (Sævaldsson 2010).

Po vstupu Islandu do EHP, zajišťující bezcelní přístup tuzemských výrobků na evropský trh, se pak dohoda upravující vzájemné vztahy v této oblasti obešla bez jakýchkoliv závazků. V dokumentu je řeč hlavně o vzájemné spolupráci, která by měla vést k zachování mořských zdrojů. Limity si pak stanovuje každá smluvní strana odděleně, pouze s přihlédnutím na doporučení relevantních mezinárodních organizací. Význam se snad dá připsat jen každoročním schůzkám představitelů obou stran, které dokument předpokládá. Na nich si mohou vzájemně udělit povolení k lovu na určitém území, ale ani z těchto konzultací žádné závazky neplnou. Smlouva platí od roku 1993 do roku 2009 s automatickým prodloužením o dalších šest let. Jelikož nebyla ani jednou stranou vypovězena, platí stále (Evropská unie 1993).

Tabulka č. 1: Podíl rybolovného sektoru na HDP Islandu

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
HDP (%)	7,1	7,7	7,8	6,3	5,3	4,8	4,9	4,3	5	6,3

Zdroj: Autoři na základě Statistic Iceland 2011a.

Tabulka č. 2: Podíl rybolovného sektoru na vývozu Islandu

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Vývoz (%)	63,3	62,1	62,9	62,3	60,2	56,7	51,2	41,8	36,7	41,7

Zdroj: Autoři na základě Statistic Iceland 2011a.

Srovnáme-li hodnoty nezávislé proměnné rybářství, jimiž jsou podíl sektoru na islandském HDP a exportu země, zjistíme, že rybolov sice začal na počátku 21. století oslabovat, ale v posledních letech, pro která byla dostupná relevantní data, se tento trend buď zastavil, či otočil. Pozice sektoru tak sice prochází výkyvy, nelze však říct, že by jednoznačně a trvale oslabovala. Důležité je, že rybolovný sektor má výrazné politické zájmy, a to zvláště v neformální rovině. Díky předchozím dlouholetým vládám Strany nezávislosti (SN) a její donedávna neotřesitelné pozici na islandské politické scéně se mezi zástupci jednotlivých odvětví a členy parlamentu vytvořily blízké vazby,

na něž kolísající hospodářské výsledky nemají vliv. Navíc u SN je napojení na rybolov užší než u ostatních politických stran. Zamítavý postoj k otázce zapojení země do EU pramení dost možná z těchto konexí.⁷ Byť rybolov nemá v těchto vztazích nijak zvýhodněnou pozici oproti například zemědělství či průmyslové výrobě, favorizuje jej nerovně nastavený volební systém (Thorhallsson 2004: 96–98), o němž pojednáme později. Klíčové je, kolik dalších témat toto odvětví determinuje. Provázanost rybolovu s dalšími důvody islandského „ne“ je zřejmá. Tradice, které toto odvětví na ostrově vytvořilo, a pouto, které spojuje ideu rybáře a islandského národa, důležitost této proměnné ještě zdůrazňuje.

Postoj rybářů k otázce vstupu se nezměnil. Příslušné organizace stále odmítají členství v EU kvůli jejím restriktivním politikám v oblasti. Na přihlášku do unie jedna ze zainteresovaných společností reagovala dokumentem, který jenom podtrhuje odpor odvětví k přijímání legislativy z Bruselu, a krize na tom nic nezměnila (Sverrisson 2010). Naopak, krach dalších hospodářských odvětví země vrátil rybolovu pozici stálého zdroje ostrova, byť možná jen na přechodnou dobu. Pokud ne ekonomický, tak alespoň psychologický efekt je podle Boyese znát. Obyvatelé obnovili důraz na přírodní zdroje a bohatství země, který ještě podtrhuje sociální rovinu odvětví, jež v krizi také nepřišla k žádné újmě (Boyes 2009: 213–216). Naopak vystřízlivění z image rychle zbohatlého národa nechává prostor pro budování nové identity, kterou může rybolov do budoucna opět naplnit.

Národní suverenita

Druhou důležitou proměnnou, již na základě předchozího výzkumu zahrnujeme do naší analýzy, je problematika státosti Islandu. Sieglinde Gstöhllová, z jejíž práce Thorhallsson vychází v popisu postojů politických elit, tvrdí, že postoje státu nelze plně pochopit bez povědomí o jeho národním pozadí (Gstöhl 2002: 211). Islandská republika vznikla ještě za druhé světové války dne 17. června 1944, a to po obsazení ostrova americkými vojsky. Stalo se tak po sedmi stoletích dánské nadvlády, která měla na národní citění Islandčanů velký vliv (Ministry for Foreign Affairs 2010). Rozdělení svazku s Dánskem nebylo pouze politickým aktem a tehdejší političtí lídři země hovořili o „znovuzrození zlatého věku“ islandské parlamentní republiky ze 13. století (Bergmann 2009: 211, Hálfínadason 2006: 237–238). Islandčané věří, že jejich boj za národní nezávislost byl jiný než v případě dalších národních států. Jeho hlavní myšlenkou byla nezávislost na Dánsku, jehož součástí Island byl, a nikoliv touha po demokratické společnosti (Bergmann 2009: 210).

Právě bohatá historie a tradice Althingi jako údajně nejstaršího parlamentu vůbec⁸ spolu s geografickou izolovaností a homogenitou populace jsou důvodem, proč Island odolává zpochybňování konceptu národního státu, jak se tomu čas od času děje v Evropě (Thorhallsson, 2004: 133–136). Národní identita je na Islandu velice silná – jako ilustraci lze použít například oslavy 50. výročí vzniku republiky, kterých se zúčastnilo 70 000 občanů (z celkových 320 000). Rétorika premiéra a dalších politiků byla podobná jako při samotném založení a články, které popisovaly tuto událost v periodících, nesly velké emoce. *„Je jasné, že politici v minulosti vnímali svobodu a suverenitu národa jako nesporný a základní cíl všech islandských politických snah, a jejich zachování je tedy primárním úkolem i do budoucna“* (Thorhallsson 2004: 135).

Proměnná „národní suverenita“ byla, jak jsme již uvedli, v argumentaci vysvětlující tradiční opozici Islandu vůči evropské integraci konceptualizována v kontextu politické elity. Naše operacionalizace ji vidí v argumentaci, kterou relevantní politické strany používaly ve vztahu k evropské integraci na počátku 21. století a na konci jeho první dekády.

Na počátku 21. století byly islandské politické strany ve vztahu k EU rozděleny do dvou táborů. První sestával z jednoznačných oponentů a obsahoval SN a LZH, druhá skupina stran, zahrnující Liberální stranu, SP a SDA,⁹ držela pozici „vyčkejme a uvidíme“

(Thorhallsson 2002: 350–351). Mezi relevantními stranami tak na konci 20. století neexistoval subjekt, který by zapojení Islandu do EU podporoval. Nejbližší k podpoře měla SDA, jejíž hlavní část, tehdejší Sociálnědemokratická strana, v roce 1994 jako první islandská strana podpořila myšlenku islandského vstupu do EU (Thorhallsson – Rebhan 2011: 59).

Pro SN byl první argument, kterým vysvětlovala svou opozici k EU, problematika rybářství. Island by se totiž v případě vstupu do EU musel vzdát výhradní kontroly nad svými lovišti. Druhým argumentem strany byla neslučitelnost islandské a unijní daňové politiky a třetím odmítání vzdání se suverenity (Thorhallsson 2002: 350–351). SN přitom byla aktérem, který díky své výsadní pozici v rámci islandského stranického systému určoval témata společenské diskuse, včetně vztahu k evropské integraci. Trvalý odpor SN k ES/EU tak de facto předjímal obecnou diskusi o evropské integraci po celou moderní historii země.

Na konci prvního desetiletí 21. století se pozice SN k EU příliš nezměnila. Ve straně se sice zvýšil počet politiků a příznivců, kteří začali s myšlenkou podpory členství Islandu v EU koketovat, oficiální pozice SN ovšem zůstala nezměněna. Totožná zůstala také rétorika, kterou SN své „ne“ vysvětluje s tím, že strana ještě více zdůraznila hrozbu členství pro suverenitu země a národní kulturu Islandu (Thorhallsson – Rebhan 2011: 64–66).

LZH bylo na začátku milénia největším oponentem vstupu země do EU. Strana ve své argumentaci zdůrazňovala suverenistickou rétoriku a členství prezentovala jako hrozbu islandské nezávislosti (Bergmann 2002: 218). Postoj strany se nezměnil ani v souvislosti s ekonomickou krizí. LZH, ačkoliv se stalo součástí vlády, která zaslala přihlášku do EU, zůstalo na pozici suverenistického odmítání vstupu Islandu do EU, což vyjádřilo ve svém programu (Vinstrihreyfingin – grænt framboð 2009).

SDA, kterou právě kvůli podpoře sociálních demokratů EU opustila v závěru milénia část poslanců (aby založili LZH), zaujala pozitivní vztah k EU již v roce 2002. Ekonomická recese postoj strany nezměnila, SDA při vysvětlování své pozice argumentovala především ekonomickou výhodností vstupu. Aliance nicméně rovněž zdůraznila, že vstupem Islandu do EU se odstraní demokratický deficit, který SDA spatřovala ve faktu, že jako člen EHP musí Island přijímat velké množství sekundární legislativy, aniž by mohl ovlivnit její podobu (Social Democratic Alliance 2009: 3). Strana tak akcentovala rovněž suverenistický argument, ale opačným směrem – členství v EU totiž má podle aliance suverenitu Islandu zlepšit, protože země bude moci rozhodovat o legislativě, kterou se musí řídit. V rámci vlády se straně podařilo prosadit do vládního prohlášení formulaci o podání žádosti o členství v EU, přičemž konečné rozhodnutí o vstupu Islandu mělo být ponecháno v rukou islandského lidu (Úřad vlády Islandu 2009).

SP začala měnit svůj postoj z „vyčkejme a uvidíme“ na podporu členství v roce 2009, kdy se strana přiklonila ke členství, ovšem za předpokladu, že se Islandu podaří vyjednat výhodné podmínky vstupu, což SP vztahovala především k otázce rybolovu (Framsóknarflokkurinn 2009: 4). V praxi se ale proevropský postoj SP problematizoval, protože při parlamentním projednávání žádosti o členství Islandu v EU se většina poslanců SP vyslovila proti (Thorhallsson – Rebhan 2011: 67).

Zajímavá změna nastala v souvislosti s postojem a argumentací u LS. Liberálové jako jediný subjekt změnili vyčkávací postoj na negativní, přičemž argumentačně své odmítnutí vstupu zdůvodnili ochranou islandské suverenity (Frjálslyndi flokkurinn 2009).

S výjimkou SP se tedy postoje relevantních stran, které byly na islandské stranické scéně přítomny jak v roce 2000, tak v roce 2010, ve vztahu k evropské integraci nezměnily. Nezměnila se ani rétorika vysvětlující převládající opozici elit – jak SN, tak LZH, hlavní oponenti členství, nadále zdůrazňují význam islandské suverenity. V pozitivním duchu tuto rétoriku používá také SDA, v negativní nyní mimoparlamentní LS. Pro SP je důležitým argumentem pozice rybolovného sektoru.

Suverenita a obecně nacionalismus nejsou důležité jen pro vztah země k evropské integraci. Jejich trvalá přítomnost ve společnosti se odráží také ve formování dalších mezinárodních postojů země – jako příklad lze uvést argumentaci, kterou Island uváděl při formulování své pozice ke Kjótskému protokolu (Jóhannesson 2005).

Vztahy s USA: otázka státní bezpečnosti

V zahraniční politice země dlouho neexistovala potřeba rozvíjet bližší vztahy s Evropou díky míře ochrany, kterou jí poskytovaly Spojené státy. Ty Island podporovaly už od jeho nezávislosti v roce 1944. Zapojily jej do Marshallova plánu a dotace, které země obdržela, byly per capita nejvyšší z celé Evropy. Americký vliv pomohl Islandu při prosazení výjimek ze zákazu některých bariér obchodu v OECD a podpořil tamní rybolov v jeho poválečných začátcích. Následkem byl jak nárůst životní úrovně, tak zpomalení reformních kroků, kvůli němuž pak Island nebyl schopen čelit výzvě v podobě EHS koncem 50. let. V době, kdy se ostrovní stát dostal do ekonomické recese, USA Islandu nabídly výhodné čerpání prostředků a skoupily nemalé státní zásoby rybích produktů, které nešly na odbytu. Následující desetiletí ekonomika nadále rostla převážně z amerických financí. To všechno USA dělaly kvůli strategické poloze, kterou Island za studené války měl. Poskytoval americké obraně prostor pro vojenskou základnu v Keflavíku, díky které se Island nemusel starat o svou vlastní obranu. Zařízení bylo navíc neustále obkloповáno velkými projekty, díky kterým má dnes Island mezinárodní letiště a mnohá výzkumná zařízení. S koncem studené války ale důležitost ostrova pro americkou bezpečnost klesla a USA postupně deklarovaly úmysly snížit svoje zastoupení v Keflavíku, což vyvolalo velkou nevoli v islandských politických kruzích (Thorhallsson 2004: 117).

V létě 2006 se rozhodlo o úplném odchodu amerických vojsk z Islandu a o zavření zmíněné základny. Tomu předcházelo podepsání dohody, která mimo jiné předpokládá zachování komunikačních zázemí v Grindavíku a obsahuje i článek, podle něž Island přebírá plnou zodpovědnost za své závazky v Severoatlantické alianci (Ministry for Foreign Affairs 2006b). Jako doplnění dohody bylo sepsáno i Společné srozumění (*Joint Understanding*), kde se stanovily další oblasti spolupráce. Kromě boje proti terorismu a jiných obecných tezí hodlá Island sdílet se Spojenými státy systém vzdušné obrany a USA mají nadále zajišťovat bezpečnost Islandu svými mobilními vojenskými silami, které budou navázány právě na systém nouzové komunikace ponechaný v Grindavíku (Ministry for Foreign Affairs 2006a).

Alternativní nezávislá proměnná „vztah USA–Island“ tedy v námi sledovaném období výrazně změnila své hodnoty. Stažení vojenských sil USA lze chápat jako zásadní oslabení spolenectví, finanční krize tento trend jenom potvrdila. USA neposkytly Islandu žádnou zvláštní péči či pomoc, jako tomu bylo při krizi v 70. letech. Jediné kroky, které Spojené státy učinily, se vázaly k podpoře politik MMF a jejich oddělení od kapitoly Icesave.

Volební systém

Poslední proměnnou je nastavení volebního systému. Volební vzorce a vymezené obvody jsou totiž na Islandu vytvořeny tak, že zvýhodňují venkovské, méně obydlené části země (Indridason 2005: 46). Poslanci z těchto oblastí tvoří polovinu volených zástupců, a dokážou tak značně ovlivňovat politické dění. Na přelomu tisíciletí se v daných regionech nacházelo sice jen 32 % elektorátu, přesto těchto 32 % zvolí 49 % poslanců. V regionu Reykjavík bylo v té době 68 % elektorátu, volící těsnou většinu 51 % zástupců (Thorhallsson 2004: 156). Při rozpočítání na křesla v Althingi se tak dá s nadsázkou tvrdit, že 32 poslanců je zvoleno rybáři. Zmíněné oblasti jsou obývány zemědělci a rybáři, kteří vstupují země do EU oponují. I tento fakt napomáhal v minulosti vytvářet vazby mezi rybolovným sektorem a dlouhodobě nejsilnější stranou v parlamentu, kterou byla SN. Jejich spolupráce je velice stabilní a styky trvají od dob, kdy se země osamostatnila.

Odpůrci vstupu tedy obsazují v zemi pravidelně ty nejdůležitější politické pozice a blokují debatu o možném přistoupení do Unie.

Systémově se politické prostředí na Islandu nezměnilo, nastavení volebního výpočtu zůstalo stejné. Byť poslední parlamentní volby v roce 2009 poprvé v historii vyhrála jiná strana než SN, strukturálně se podmínky nezměnily. Jinak řečeno, skutečnost, že levičová vláda posléze podala přihlášku do EU, nemusí nic znamenat vzhledem k dlouhodobým skeptickým preferencím stran, které nastavení volebního systému favorizuje. Nelze přitom očekávat, že by v dohledné době došlo k radikální změně volebního systému, která by disproporce mezi městskými a venkovskými regiony vyrovnala. Disputace o úpravách volebního systému se totiž na Islandu vedou několik desítek let, ale nevedou k žádnému zásadnímu výsledku (Indridason 2005: 46).

Ekonomika

Jak jsme již uvedli v kapitole o kontextu islandské krize, první příznaky útlumu nastaly v roce 2006, kdy Oddsson vyměnil premiérské křeslo za funkci guvernéra národní banky. Výkonnost islandské ekonomiky začala pozvolně klesat. Centrální banka stanovila vysoké, 16% úrokové sazby, aby zastavila pohyb islandské koruny, a komerční ústavy tak začaly půjčovat v cizích měnách. Během posledních let prosperity utráceli Islandčané nejvíce. Nakupovali v jenech, eurech a dolarech, platy dostávali v domácí měně (Boyes 2009: 118).

Hlavním problémem konce „islandského zázraku“ byla právě expanze islandských bank do zahraničí a jejich celkový nárůst (Danielsson 2008: 10–11). Kdyby totiž islandská regulační agentura Fjármálaeftirlitið (FME) omezila tok kapitálu ze země a zarazila expanzi bank do zahraničí, bublina, která by v roce 2008 praskla, by obsahovala jen půjčky a hypotéky Islandčanů. Jakkoli by byly velké, dluhy 320 000 obyvatel nejsou systémově neovladatelné a pomoc, pokud by byla potřebná, by nemusela počítat s miliardami dolarů.

V případě Islandu se ale stal opak, přičemž každý člen EHP včetně Islandu musí podle směrnice 94/19/EC poskytovat dostatečnou záruku vkladů na svém finančním trhu. Proto existují orgány dohledu nad finančním trhem, které mají za úkol dozorovat vývoj odvětví a jeho počínání a předcházet rizikovým situacím. Má se tak dostat onomu závazku, kdy je státní pokladna povinna garantovat určitou část vkladů (Evropská unie 1994). Islandská centrální banka disponovala příslušnými rezervami pro obvyklý rozměr bankovního sektoru, ale po divoké expanzi se začala tato část mezinárodních povinností vymykat kontrole. Neschopnost FME zastavit neřízený růst odvětví, které měla kontrolovat, považuje MMF za hlavní příčinu islandské krize. Banky koncem roku 2007 dlužily přes 880 % HDP země. Jakékoliv odškodnění zahraničních věřitelů by bylo nad možnosti ostrova (OECD 2009). Jak uvádí Gylfi Zoega (2008), islandská ekonomická krize ovšem nebyla zapříčiněna pouze bankovním sektorem a jeho pádem. Island do značné míry doplatil na nevhodnou ekonomickou politiku, přílišnou sebedůvěru ve vlastní schopnosti či nekompetentní vedení centrální banky, do jejíhož čela byli nominováni bývalí politici.

Tabulka č. 3: Vývoj růstu HDP Islandu

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Růst HDP (%)	4,3	3,9	0,1	2,4	7,7	7,5	4,6	6,0	1,4	−6,9	−3,5

Zdroj: Autoři na základě Statistic Iceland 2011a.

**Tabulka č. 4: Vývoj nezaměstnanosti na Islandu
(vždy údaje za leden příslušného roku)**

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Míra nezaměst- nanosti (%)	1,8	1,6	2,4	3,8	3,7	3,0	1,6	1,3	1,0	6,6	9,0

Zdroj: Autoři na základě Statistic Iceland 2011c.

Z obou tabulek, které sledují proměnnou „ekonomika“ v naší operacionalizovaném způsobu je patrné, že rok 2008 byl pro islandskou ekonomiku a její kondici zlomový. V důsledku krize bankovního sektoru došlo jak k razantnímu propadu HDP, tak ke skokovému nárůstu nezaměstnanosti. Převratné změny poté vyústily do procesů, jejichž stručný průběh byl popsán v části o vzestupu a pádu islandské ekonomiky a které vedly k podání žádosti o členství v EU.

* * *

V úvodu tohoto textu jsme si položili poměrně jednoduchou otázku – lze za islandskou žádostí o členství v EU spatřovat změnu v dlouhodobých faktorech ovlivňujících vztah Island–EU po několik desetiletí, či je posun v islandském postoji způsoben ekonomickou krizí? A jaké mají příčiny změny islandského zájmu o EU konsekvence jak pro Island, tak pro EU?

Sumarizujeme-li naše poznatky, je z nich patrné, že žádost Islandu o vstup do EU byla řešením krizové situace, a nikoliv důsledkem dlouhodobého vývoje islandské společnosti. Hodnoty proměnných definující toto alternativní vysvětlení se totiž až na změnu spojeneckého vztahu mezi USA a Islandem (směrem k jeho oslabení) nijak výrazně ve prospěch členství země v EU neposunuly. Naopak výrazně a rychle se změnila ekonomická situace Islandu. Ekonomická krize tak měla na vztah země k evropské integraci zásadní vliv. Příhláška do EU je v tomto světle výsledkem náhlé změny okolností, protože finanční krize přehlušila všechny do té doby relevantní a navzájem se posilující argumenty. Neznamená to však, že by jejich význam nahradila a způsobila radikální obrat vztahu Islandu a EU.

Co z tohoto poznatku vyplývá pro Island a pro EU? V první řadě stejně rychle, jako ke změně islandského postoje došlo, se může vrátit původní stav, přítomný v islandské politice a společnosti několik desítek let. Proevropská pozice vlády, která nastoupila po předčasných volbách, je podpořena těsným hlasováním v parlamentu a veřejné mínění se pohybuje v neprospěch členství Islandu v EU. Přitažlivost EU, která je přítomna u části politické elity Islandu, je dána hlavně špatným stavem ekonomiky a s ním souvisejícím utilitárním zdůvodněním potenciálního islandského členství. Přízeň ostrova k integraci je už dnes kolísavá a rozhodně nemusí trvat dlouhodobě. Veškeré jevy, které přinesla krize, totiž mohou už po několika letech přestat platit. Je také možné, že SN v několika letech obnoví svou dřívější pozici, opět se postaví za obranu tradic a národních hodnot, především pak rybolovu. Důvod k opatrnosti ohledně islandského členství v EU lze ostatně spatřovat v argumentech, které vysvětlovaly příčiny jeho dlouholeté skepse. Proti ekonomické výhodnosti jsou všechny dlouhodobé a týkají se islandské identity. Především je potřeba zmínit islandský nacionalismus či národní cítění, projevující se v suverenistické rétorice politických stran. Lze se domnívat, že krize je pouze potlačila, ale nikoliv eliminovala. Nezměněn zůstal postoj rybářů, ačkoliv se na čas zmenšil vliv tohoto sektoru na

politiku země. Ale právě přesah rybolovu do národního cítění, vnímání vlastní soběstačnosti a identity zajišťuje tomuto odvětví stále silnou pozici. Oslabení vazby USA–Island neznamená, že by Spojené státy nezůstaly tradičním partnerem, byť již nejsou spojencem dominantním. Navíc při současných debatách o vstupu či absenci země v EU nehrají chladnější vztahy s USA výraznou roli, jak tomu bylo třeba v 90. letech 20. století. Jinak řečeno, dojde-li vyjednávací proces mezi EU a Islandem k závěru, výsledky referenda o členství nejspíše přistoupení Islandu k EU nepotvrdí. A lze si jen stěží představit, že by se Island stal členem EU, aniž by byl vstup předložen ke schválení lidovému hlasování.

Závěr o problematickém postavení či problematické pevnosti islandského odhodlání vstoupit do EU potvrzuje také analýza Baldura Thorhallssona a Christiana Rebhana (Thorhallsson – Rebhan 2011) zkoumající vliv ekonomických změn na postoje islandských politických stran ke členství země v EU. Autoři ve svém textu testovali předpoklad teorie liberálního intergovernmentalismu Andrewa Moravcsika, spočívající v postulátu, že změna ekonomických preferencí aktérů vede také ke změně jejich politických preferencí. V případě islandských politických stran se však nic takového nestalo a postoje, jež relevantní politické strany držely před ekonomickou krizí, se zásadně neposunuly (Thorhallsson – Rebhan 2011: 69).¹⁰ Jinak řečeno, navzdory změně názorů u části politické elity zůstaly postoje stranického diskurzu nezměněny.

Thorhallssonova a Rebhanova analýza potvrzuje také další postřeh či spíše hypotézu, kterou lze ze závěrů našeho textu vyvodit. Racionalistická argumentace je schopna vysvětlit změnu postoje elity, která dokáže velmi rychle vyhodnotit přínosy a náklady ne/chlenství a přizpůsobit takovému výpočtu své chování. V souvislosti s elektorátem a politickými stranami (které nelze redukovat jen na jejich hlavní představitele, tedy stranickou elitu) však racionalistická argumentace nedokáže vysvětlit význam suverenity a národní identity, které jsou pro islandský případ velmi důležité. Ostatně, jak ukázal výzkum K. Amber Curtisové a Josepha Jupilleho (Curtis – Jupille 2011), suverenita měla pro respondenty odpovídající na otázku, zda jsou zastánci či odpůrci členství Islandu v EU, největší význam ze všech zkoumaných faktorů s tím, že čím větší význam přikládali respondenti suverenitě Islandu, tím nižší byla jejich podpora členství. Ačkoliv oba autoři provedli svůj výzkum pouze jednou, nelze předpokládat, že by se význam suverenity v čase zásadně měnil. V této rovině se nabízí úvaha, nakolik jsou konstruktivistická vysvětlení obecně lépe aplikovatelná na společnost jako celek, zatímco pro chování kompaktních a dobře identifikovatelných elit mohou mít vyšší vypovídací hodnotu racionalistické explanace. Je ale zřejmé, že eventuální platnost konstruktivistických argumentů může ukázat až budoucnost, v konkrétním případě pak neúspěch přístupových vyjednávání, například v případě neúspěšného referenda o vstupu Islandu do EU.

Ve světle řečeného lze konstatovat, že z pohledu EU by případné zamítnutí vstupu Islandu do EU v možném referendu nebylo žádnou tragédií. Možná právě naopak. Island jako člen by byl patrně „nejváhavější Evropan“, svou specifičností několikanásobně převyšující tradiční „potížisty“ (z pohledu rychlého prohlubování integrace) typu Dánska, Velké Británie či České republiky. Je totiž zjevné, že myšlenka přenosu suverenity a kompetencí na nadnárodní centrum je islandské politice a zejména pak společnosti cizí. Není přitom rozhodující, že jde v případě Islandu o malou zemi, potenciálně disponující marginálním vlivem v institucích EU.

¹ Island je členem Evropského hospodářského prostoru a je také součástí schengenského prostoru. Rezistenci vůči evropské integraci tedy myslíme rezistenci vůči plnohodnotnému členství v ES/EU a předcházejících integračních tělesech.

² Vývoj vztahu mezi Islandem a evropskou integraci popisuje například Bergmann (2011).

³ Problematické se souhrnně věnují například Thorhallsson (2004), Goodeve (2005), vybrané aspekty vysvětluje i Ingebritsenová (1998).

⁴ Volebním systémem rozumíme soubor volebních pravidel, která svým nastavením ovlivňují chování aktérů a jejich pozici ve stranickém systému.

- ⁵ K vývoji přístupových jednání například (Thorhallsson – Rebhan 2011: 58–59) či řada komentářů a analýz v denním tisku.
- ⁶ *Cod Wars* byla řada konfrontací mezi Velkou Británií a Islandem kvůli velikosti rybolovných teritorií a práv na rybolov na jejich území. Probíhaly v letech 1958, 1972 a 1976, kdy Island rozšířil jednostranně své vody na pásmo 200 mil od svého pobřeží. Veškeré změny byly nakonec mezinárodně uznány a Británie v námitkách neuspěla. Rivalita obou zemí je kvůli tomuto incidentu stále živá (Kassebaum 1997).
- ⁷ Jak bude naznačeno dále, regiony, které z rybolovu nejvíce profitují, jsou zároveň velice důležité v rámci diskriminačně nastaveného volebního systému. Splnění požadavků těchto skupin znamená často důležitá křesla navíc. Proto jsou rybáři schopni do politiky své strany prosadit široké spektrum záležitostí. Obecně mají rezervovaný postoj k EU.
- ⁸ Alespoň tak ho popisují veškeré islandské zdroje, přestože některé zahraniční prameny uvádějí Althingi spíše jako „jedno z nejstarších“ parlamentních těles.
- ⁹ Aliance vznikla sloučením Sociálnědemokratické strany, Ženské aliance a Lidové aliance v roce 2000.
- ¹⁰ Je otázkou, zda prošetření islandského případu, které oba autoři provedli, skutečně vede ke zpochybnění platnosti teorie liberálního intergovernmentalismu (Thorhallsson – Rebhan 2011: 69). Jak totiž v úvodu své studie uvádějí, Island a jeho vztah k evropské integraci se vzpouzí některým standardním teoriím, například teorii o chování malých států.

Literatura

- Bergmann, Eiríkur (2009): Sense of Sovereignty: How Nationalism Sentiments have Influenced Iceland's European Policy. *Stjórnmal og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)*, Vol. 5, No. 2, s. 203–223, <<http://www.stjornmalogstjornsysla.is/images/stories/fg2009h/eirikur.pdf>>.
- Bergmann, Eiríkur (2011): *Iceland and the EEA, 1994–2011*. Europautredningen: Utvalget for utredning av Norges avtaler med EU, Rapport No. 7, <<http://www.europautredningen.no/wp-content/uploads/2011/04/Rap7-island.pdf>>.
- Boyes, Roger (2009): *Meltdown Iceland: How the Global Financial Crisis Bankrupted an Entire Country*. London: Bloomsbury.
- Císař, Ondřej (2002): Teorie mezinárodních vztahů a evropská studia. *Politologický časopis*, Vol. 9, No. 1, s. 50–67.
- Curtis, K. Amber – Jupille, Joseph (2011): *It's not the Economy, Stupid? Analyzing Icelandic Support for EU Membership*. Paper prepared for presentation at the Annual Meeting of the European Union Studies Association, Boston, MA, Mar. 3–5, <http://www.euce.org/eusa/2011/papers/4h_curtis.pdf>.
- Danielsson, Jon (2008): The First Casualty of the Crisis: Iceland. In: Felton, Andrew – Reinhart, Carmen M. (ed.): *The First Global Financial Crisis of the 21st Century. Part II June–December 2008*. London: Centre for Economic Policy Research, <<http://oldweb.econ.tu.ac.th/archan/rangsun/EC%20460/EC%20460%20Readings/Global%20Issues/Sub-Prime%20Financial%20Crisis/Academic%20Works%20By%20Institution/VoxEU/The%20First%20Global%20Fin%20Crisis%20of%20the%2021st%20Century%20Part%202.pdf#page=23>>.
- Goodeve, Emily D. (2005): Iceland and the European Union An In-Depth Analysis of One of Iceland's Most Controversial Debates. *Scandinavian Studies*, Vol. 77, s. 85–104.
- Gstöhl, Sieglinde (2002): *Reluctant Europeans: Norway, Sweden and Switzerland in the Process of Integration*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Hálfðanarson, Guðmundur (2006): Severing the Ties. Iceland's Journey from a Union with Denmark to a Nation State. *Scandinavian Journal of History*, Vol. 31, No. 3, s. 237–254.
- Indridason, Indridi H. (2005): A Theory of Coalitions and Clientelism: Coalition politics in Iceland, 1945–2000. *European Journal of Political Research*, Vol. 44, No. 3, s. 439–464.
- Ingebritsen, Christine (1998): *The Nordic states and European unity*. Ithaca: Cornell University Press.
- Jóhannesson, Ingólfur Ásgeir (2005): Icelandic Nationalism and the Kyoto Protocol: An Analysis of the Discourse on Global Environmental Change in Iceland. *Environmental Politics*, Vol. 14, No. 4, s. 495–509.
- Kaniok, Petr (2001): Čtvrté rozšíření: Rakousko, Finsko, Švédsko. In: Fiala, Petr – Pitrová, Markéta (eds.): *Rozšiřování ES/EU*. Brno: MPÚ, s. 88–107.
- Kassebaum, David (1997): The Cod Wars. *TED Case Studies*, Vol. 7, No. 2, Case 402, <<http://www1.american.edu/TED/icefish.htm>>.
- Kořan, Michal (2008): Jednopřípadová studie. In: Drulák Petr a kol.: *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, s. 29–60.
- Krasner, Stephen D. (1999): *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Pollack, Mark A. (2001): International Relations Theory and European Integration. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 39, No. 2, s. 221–244.
- Schimmelfenig, Frank – Sedelmeier, Ulrich (2005): The politics of EU Enlargement: Theoretical and Comparative Perspectives. In: Frank Schimmelfenig – Ulrich Sedelmeier (ed.): *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*. London/New York: Routledge, s. 3–31.
- Thorhallsson, Baldur (2001): The distinctive domestic characteristics of Iceland and the rejection of membership of the European Union. *Journal of European Integration*, Vol. 23, No. 3, s. 257–280.
- Thorhallsson, Baldur (2002): The Skeptical Political Elite Versus the Pro-European Public. The Case of Iceland. *Scandinavian Studies*, Vol. 74, No. 3, s. 349–378.

- Thorhallsson, Baldur (2004): *Iceland and European Integration: On the Edge*. London: Routledge.
- Thorhallsson, Baldur – Rebhan, Christian (2011): Iceland's Economic Crash and Integration Takeoff: An End to European Union Scepticism? *Scandinavian Political Studies*, Vol. 34, No. 1, s. 53–73.
- Zoega, Gylfi (2008): Iceland faces the music. *Vox*, 27. 11. 2008, <<http://www.voxeu.org/index.php?q=node/2621>>.

Dokumenty

- BBC News (2009): Iceland submits EU membership bid. *BBC News*, 23. 7. 2009, <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8164573.stm>>.
- Central Bank of Iceland (2008): The Economy of Iceland. Reykjavík: Central Bank of Iceland, <<http://www.sedlabanki.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=6372>>.
- Euractiv (2010): Most Icelanders want EU membership talks. *Euractiv*, 29. 9. 2010, <<http://www.euractiv.com/en/enlargement/most-icelanders-want-eu-membership-talks-news-498266>>.
- Evropská komise (2010a): Analytical Report Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Commission Opinion on Iceland's application for membership of the European Union (SEC /2010/ 153). Brusel: Evropská komise, 24. 2. 2010, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/is_opinion_analytical-report.pdf>.
- Evropská komise (2010b): Pres release: Key findings of the progress report on Iceland. Brusel: Evropská komise, 9. 11. 2010, <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/10/561&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>>.
- Evropská komise (2010c): Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Commission Opinion on Iceland's application for membership of the European Union (COM(2010) 62). Brusel: Evropská komise, 24. 2. 2010, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/is_opinion_en.pdf>.
- Evropská unie (1993): Agreement on fisheries and the marine environment between the European Economic Community and the Republic of Iceland. *Official Journal* L 161, 2. 7. 1993, <[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21993A0702\(01\):EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21993A0702(01):EN:HTML)>.
- Evropská unie (1994): Directive 94/19/EC of the European Parliament and of the Council of 30 May 1994 on deposit-guarantee schemes. *Official Journal* L 135, 31. 5. 1994, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994L0019:EN:HTML>>.
- Forbes (2009): Iceland Progressives vote to back EU accession talks. *Forbes*, 16. 1. 2009, <<http://www.forbes.com/feeds/afx/2009/01/16/afx5933263.html>>.
- Framsóknarflokkurinn (2009): Flokksting framsóknarmanna (závěry 30. kongresu SP). Framsóknarflokkurinn, <<http://www.framsokn.is/files/3948-0.pdf>>.
- Frjálslyndi flokkurinn (2009): Stjórnmalayfirlýsing Samtykt á Landstingi Frjálslynda flokksins 13.–14. mars 2009 (volební manifest LS). Frjálslyndi flokkurinn, <http://www.xf.is/index.php/Files/images/Files/plugins/index.php?option=com_k2&view=item&id=88:stj%C3%B3rn%C3%A1layfirl%C3%BDsing-frj%C3%A1slynda-flokksins&Itemid=2>.
- Government Offices of Iceland (2009): Government Coalition Platform of the Social Democratic Alliance and Left-Green Movement. Reykjavík: Government Offices of Iceland, <<http://www.government.is/government/coalition-platform/>>.
- Iceland Review (2009): Iceland's Social Democrats Want a Vote on EU in May. *Iceland Review*, 27. 1. 2009, <http://www.icelandreview.com/icelandreview/daily_news/?cat_id=16567&ew_0_a_id=319006>.
- Iceland Review (2010): Iceland and China Make Foreign Exchange Contract. *Iceland Review*, 9. 6. 2010, <http://icelandreview.com/icelandreview/daily_news/?cat_id=16567&ew_0_a_id=363584>.
- Icenews (2009): New icelandic government being negotiated. *Icenews*, 27. 1. 2009, <<http://www.icenews.is/index.php/2009/01/27/new-icelandic-government-being-negotiated/>>.
- McGrane, Sally (2010): Iclander's Campain Is a Joke, Until He's Elected. *The New York Times*, 25. 6. 2010, <http://www.nytimes.com/2010/06/26/world/europe/26iceland.html?_r=1>.
- Ministry for Foreign Affairs (2006a): Joint Understanding. Reykjavík: Ministry for Foreign Affairs, <http://www.iceland.org/media/us/Joint_Understanding.pdf>.
- Ministry for Foreign Affairs (2006b): Skilasamningur Islands og USA (Dohoda o stažení amerických sil z Islandu). Reykjavík: Ministry for Foreign Affairs, <http://www.iceland.org/media/us/002_Skilasamningur_Islands_og_USA.pdf>.
- Ministry for Foreign Affairs (2010): History. Reykjavík: Ministry for Foreign Affairs, <<http://www.iceland.is/history-and-culture/History/>>.
- Morgunblaðið (2010): Meirihluti vill draga umsókn um aðild til baka. *Morgunblaðið*, 14. 6. 2010, <http://www.mbl.is/mm/frettir/innlent/2010/06/14/meirihluti_vill_draga_umsokn_um_aðild_til_baka/>.
- News (2008): Britain vows to protect savers. *News*, 8. 10. 2008, <<http://www.news.com.au/business/breaking-news/britain-vows-to-protect-savers/story-e6frfkur-111117699445>>.
- Nordsieck, Wolfram (2009): Iceland. Parties and Elections in Europe, <<http://www.parties-and-elections.de/iceland.html>>.
- OECD (2009): Economic Survey of Iceland 2009. Paris: OECD, <http://www.oecd.org/document/59/0,3343,en_2649_34569_43569147_1_1_1_1,00.html>.

- Rada EU (2010): First meeting of the accession conference at Ministerial level with Iceland: Opening of accession negotiations Brussels. Brusel, 27 July 2010, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/116009.pdf>.
- Roddy, Michael (2009): Iceland protesters demand government step down. *Reuters*, 20. 1. 2009, <<http://www.reuters.com/article/idUSLK69268520090120>>.
- Sævaldsson, Hörður (2010): Fisheries Impacts. Reykjavík: Information centre of the Icelandic Ministry of Fisheries and Agriculture, <<http://www.fisheries.is/economy/fisheries-impacts/>>.
- Statistic Iceland (2011a): Gross Domestic Product by Industries, Percentage Breakdown, 1973-2009. Reykjavík: Statistic Iceland, <http://www.statice.is/?PageID=1271&src=/temp_en/Dialog/varval.asp?ma=THJ08101%26ti=Gross+Domestic+Product+by+industries%2C+percentage+breakdown%2C+1973-2009%26path=../Database/thjodhagsreikningar/framluppgj_ISAT01%26lang=1%26units=Percent>.
- Statistic Iceland (2011b): Overview of Gross Domestic Product and Gross National Product 1945–2010. Reykjavík: Statistic Iceland, <http://www.statice.is/?PageID=1267&src=/temp_en/Dialog/varval.asp?ma=THJ01000%26ti=Overview+of+Gross+Domestic+Product+and+Gross+National+Product+1945-2010%26path=../Database/thjodhagsreikningar/landsframleidsla/%26lang=1%26units=Index/percent/number>.
- Statistic Iceland (2011c): Registered unemployment and unemployment rates by month 1980-2010. Reykjavík: Statistic Iceland, <http://www.statice.is/?PageID=1191&src=/temp_en/Dialog/varval.asp?ma=VIN04204%26ti=Registered+unemployment+and+unemployment+rates+by+month+1980-2010+%26path=../Database/vinnu/markadur/atvinnuleysi/%26lang=1%26units=Number/percent>.
- Social Democratic Alliance (2009): Political resolution: Work and Welfare (Volebni manifest SDA). Kópavogur, March 29th 2009, <<http://www.samfylkingin.is/LinkClick.aspx?fileticket=ejJinQUKToo%3d&tabid=196>>.
- Sverrisson, Sigurður Sveinn (2010): Emailová korespondence autorů se S. Sverrissonem, 27. 4. 2010.
- The Parliament (2010): Lisbon Treaty „Delays“ Iceland EU Bid. *The Parliament*, 18. 3. 2010, <http://www.the.parliament.com/no_cache/latestnews/news-article/newsarticle/lisbon-treaty-delays-iceland-eu-bid>.
- Valdimarsson, Omar (2009): Iceland submits proposal to parliament for EU talks. *Forbes*, 25. 5. 2009, <<http://www.forbes.com/feeds/afx/2009/05/25/afx6462059.html>>.
- Vinstrihreyfingin – grænt framboð (2009): Stefnan (Program Levicově-zeleného hnutí). Vinstrihreyfingin – grænt framboð. <<http://www.vg.is/stefna/>>.

Poznámka

Autoři textu by rádi poděkovali Vítu Benešovi a oponentům. Jejich připomínky a komentáře výrazně přispěly k výsledné podobě textu. Za případné chyby či nepřesnosti však odpovídají autoři. Práce Petra Kanioka na článku je součástí plnění výzkumného záměru MSM0021622407 „Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích“.